

Voksenlæring

Uddrag af Knud Illeris tekster

Ib Goldbach

© KISII & Ib Goldbach

KISII 1. udgave 1. oplag 2012

Uddrag fra Voksenuddannelse og voksenlæring, RUC 2003, kapitel 7, 8 og 9.

Følgende er et sammendrag af tre artikler af Knud Illeris:

- Fejllæring, forsvar og modstand
- Voksnes læring
- Forskellige voksne lærer forskelligt

Sammendraget er foretaget fordi flere kursister har fundet kapitlerne lange og tunge. Sammendraget er loyal mod Illeris tekster, men dækker ikke nødvendigvis mine synspunkter.

Kapitel 7 Fejllæring, forsvar og modstand

Ikke-læring

Hvad sker der, når man ikke lærer noget, eller lærer noget andet end det tilsigtede? Det er hyppigt forekommende hos både unge og voksne elever, men måske mere markant hos voksne, som undertiden mere eller mindre ufrivilligt er kommet i uddannelse eller på kursus.

Den engelske psykolog Peter Jarvis nævner tre kategorier for ikke-læring:

1. forforståelse
2. ikke-overvejelse
3. afvisning

Forforståelse i denne sammenhæng betyder at eleven/kursisten mener han allerede kender stoffet og derfor ikke behøver at koncentrere sig om det.¹

Det samme gælder for ikke-overvejelse, idet deltageren ikke mener at undervisningen umiddelbart fører til noget, som han selv kan bruge.

Afvisning betyder at eleven slet ikke går i gang med stoffet. Afvisning findes stort set kun hos voksne. Mest i ufaglærte grupper, men også i faglærte grupper.²

¹ I anden sammenhæng betyder forforståelse en motiverende opvarmning til et emne. IbG

² På et kursus for gymnasielærere i den nye karakterskala var en tredjedel af gymnasielærerne afvisende over for kurset med henvisning til, at den nye karakterskala nok var opfundet af nogle ministerielle embedsmænd, som ikke havde andet at lave. De afvisende gymnasielærere var alle over 50 år. Under kurset blødte de dog op. Men eksemplet er typisk for visse ældre, der ikke har været på kursus i længere tid. IbG

Fejllæring

Fejllæring er et typisk forekommende fænomen, men ikke særligt alvorligt. Man kan forestille sig en medarbejder, der har lært sig engelsk på arbejdspladsen, og bruger nogle ord forkert. En sådan fejllæring vil typisk blive rettet på et eventuelt senere engelskkursus.

Forsvar og hverdagsbevidsthed

Ofte hos voksne, når der forekommer ikke-læring eller fejllæring skyldes det en eller anden form for psykisk forsvar. Forsvarsmekanismer er beskrevet af Sigmund Freud og senere hans datter Anna Freud. Der er i alt ca. 20 forsvarsmekanismer, hvoraf ca. halvdelen let genkendes i voksnes læring.

I Pædagogisk Ordsamling er forsvarsmekanismerne beskrevet.

Disse forsvarsmekanismer kan bremse megen læring.

I hverdagsbevidstheden er vi alle underlagt forsvarsmekanismer i en mindre grad. Den daglige informationspåvirkning er i dag så stor, at noget ikke bliver behandlet, andre skubbet ud som mindre relevant, atter andre fordrejet, fordi det er vanskeligt at fordøje. En mor, hvis søn er udstationeret som soldat i Afghanistan, har et andet forhold til avissiderne om krigen end gennemsnittet af andre forældre.

Identitetsforsvar.

Identitetsforsvar er hyppigt forekommende i nyere tid. Normalt har man sagt at den personlige identitet (synet på sig selv og opfattelsen af andres syns på en selv) udvikles i puberteten og er færdigudviklet med voksenalder. Se f. eks. Erikson 1971.

I dag derimod taler man om en mangesidig identitet, eller om en kerneidentitet og flere lag af andre identiteter uden om denne kerne. Det er et resultat af de mange påvirkninger som nævnt ovenfor, og også de mange fremmede kulturpåvirkninger i en global verden.

Men den voksne elev sidder måske stadig i sin identitetsopfattelse, han skabte som 20-årig, og som er blevet forstærket gennem socialt liv, familieliv og arbejdsliv.

Her opbygges selvfølgelig barrierer, der skal forsvare disse værdier.

Hvis en sådan person uforskyldt og uønsket bliver arbejdsløs, fordi fabrikken lukker, så er identiteten virkelig truet. Den gamle identitet skal nedbrydes og en ny opbygges.

Sådanne personlige skæbner findes der mange af blandt de ældre af vore elever og især kursister. Hvis den voksne ikke erkender situationen – og det gør mange ikke, og især mange mænd, kvinder har uddannelsesmæssigt en noget større realitetssans – så er der basis for et identitetsforsvar, som kan være en massiv barriere for læring.

Aktiv og passiv modstand

Man skelner mellem psykisk forsvar – forsvarsmekanismerne – og psykisk modstand.

Psykisk forsvar sker mere eller mindre pr. automatik, og er normalt ikke særligt bevidst for den lærende. Og netop det ubevidste gør læringen vanskelig.³

Psykisk modstand er et resultat af mere bevidste reaktioner på noget man ikke bryder sig om, det kan være noget stødende (værdimæssigt eller religiøst), truende eller generelt uacceptabelt.

I og med at den psykiske modstand er bevidst kan man gøre den til en aktiv medspiller i læringen – oftest med en akkommodativ⁴ erkendelse til følge.

Mens det psykiske forsvar er langt vanskeligere at håndtere.

Den aktive modstand mod læring er typisk i ungdomsårene. Det er faktisk en del af de unges identitetsskabelse. "Jeg vil i hvert fald ikke lære tysk, for det får jeg aldrig brug for; jeg vil gøre meget mere ud af engelsk". Det er gennem den aktive modstand at der for den unge sker en skelsættende udvikling og erkendelse af egne standpunkter, muligheder og begrænsninger.

Blandt voksne elever er den aktive modstand meget sjældnere. Men når den optræder, er den klippefast. Den voksne har gennem ungdom og arbejdsliv tilegnet sig nogle faste standpunkter, overbevisninger og reaktionsmønstre, som han ikke vil fravige.

Den passive modstand derimod er meget typisk i voksnes læring. De fleste undervisere finder den irriterende, og den er da også uhensigtsmæssig for læringen.

To danske psykologer – Peter Berliner og Jens Berthelsen – har peget på fænomenet som passiv aggression (Berliner & Berthelsen 1989) og påpeget at passiv modstand rummer en protest og en energi til at ville noget andet. Til forskel for det psykiske forsvar som netop ikke vil noget andet, fordi det ikke er bevidst.

Den passive modstand kan bruges positivt, fordi den er bevidst, men den skal kanaliseres af lærer eller kammerater.

³ Se Ib Goldbach: Freud og forsvarsmekanismerne, KISII 2012

⁴ Se pædagogisk ordssamling

Kapitel 8 Voksnes læring

I dette kapitel fokuseres på det særlige ved voksnes læring som en modsætning til den måde børn lærer på. Det viser sig at forskellen ligger i styringen. Børn styrer i ringe grad deres læring i modsætning til voksne.

Læring og livsfaser

Traditionelt har forskningen om læring koncentreret sig om børn og unge. Og man har fokuseret på de forskellige faser i børns og unges udvikling. Men i den sidste halve snes år har man fået øjnene op for at voksne lærer anderledes end børn.

Det fremgår tydeligst, hvis man ser på modsætningen til helt små børn.

Barnets læring er et erobringstogt. Barnet fødes ind i en ukendt verden, og barnet suger alt til sig i denne verden. Et barns øjne – i vågen tilstand – er altid opmærksomme. Her læres noget hele tiden. Og det der læres er ucensureret og ikke styret.

Heroverfor står den voksne. Han har nået en 'voksedom'. Han har taget ansvar for sine handlinger og standpunkter i livet. Det har taget år, og der er sorteret meget fra gennem disse år. Læringsmæssigt betyder det, at den voksne principielt har taget ansvar for egen læring, at han mere eller mindre bevidst sorterer og tager stilling til det han gerne vil lære.

Ansvar for egen læring

Ansvar for egen læring er blevet et moderne slogan, og er faktisk nævnt i den danske uddannelsesreform fra 2000. Den danske ungdom – navnlig gymnasieungdom har dog næppe lagt samme indhold i begrebet, som uddannelsessystemet. Uddannelsessystemet ønsker at de unge skal tage ansvar for det indhold, som systemet har bestemt. De unge vil hellere vælge fra. Det vil sige, at de tager ansvar for det de ikke vil lære.

Anderledes forholder det sig med voksne. Og det er ganske ejendommeligt, for den voksne har jo allerede taget ansvaret for sit eget og familiens liv. Men når en voksen kommer på skolebænken, sker der typisk en regression⁵. Den voksne identificerer sig ubevidst med sin tidligere skoletid. Og dér var der intet ansvar for egen læring. På den tid var hele undervisningen og læringsmiljøet lærerens ansvar.

Der er imidlertid forskningsresultater, der viser at læringen foregår bedst, når de voksne tager et afgørende medansvar. Det forudsætter dog, at uddannelsens rammer giver mulighed for det, at ikke alt er bestemt på forhånd, at læreren bevidst giver plads til det, og at der indholdsmæssigt er tale om undervisning, hvor den voksne lærer noget, som han selv synes er vigtigt og meningsfyldt. Illeris definerer voksnes læring med tre kendetegn:

⁵ at man falder tilbage til et gammelt mønster, se pædagogisk ordsamling og Ib Goldbach Freud og forsvarsmekanismerne, KISII 2012

Voksenlæring

- voksne lærer det, de vil lære, det der er meningsfyldt for dem at lære
- voksne trækker i deres læring på de resurser de har
- voksne tager det ansvar for deres læring, som de er interesseret i at tage (hvis de da kan komme til det).

Sagt med andre ord: Voksne er ikke tilbøjelige til at lære noget, som de ikke kan se meningen med ud fra deres eget perspektiv.

Den kognitive læring

Kognition betyder erkendelse eller tænkning og er berammet til den intellektuelle del af hjernen, i modsætning til det følelsesmæssige og viljesmæssige.

Den kognitive udvikling er velbeskrevet for børn og unges vedkommende. Men ikke for voksnes. Hos børn har man talt om forskellen på konkret tænkning og abstrakt tænkning, hvor den konkrete tænkning kræver en synliggørelse – eller anden sanseliggørelse af en erkendelse. På et vist stadium i den konkrete tænkning kan en elev ikke omsætte deciliter til liter uden at se operationen med deciliterkander og literkander. Eleven skal se hvor meget en deciliter vand fylder i en kande, der kan rumme en liter.

Den abstrakte tænkning kan håndtere sådanne begreber uden figurliggørelse.

Men den er ikke nødvendigvis udviklet hos alle voksne (eller unge for den sags skyld). Abstrakt tænkning er meget kulturbestemt, og kan ikke bestemmes generelt på tværs af kulturgrænser⁶.

Så begreberne konkret tænkning og abstrakt tænkning skal tages med et gran salt.

Hvad der opfattes som konkret tænkning af person A i et samfund Y, kan i realiteten være abstrakt tænkning for person B, som bor i samfund Y. Og hvad der opfattes som abstrakt tænkning for person C i samfund Z, kan meget vel opfattes af person D som konkret tænkning.

⁶ Og kulturgrænser kan både være nationale kulturer, religiøse kulturer og subkulturer som skolekultur, firmakultur, bande- og ungdomskulturer m.fl.

Voksenlæring

Den amerikanske voksendannelsesforsker Stephen Brookfield forlader diskussionen om konkret kontra abstrakt tænkning og forsøger at indkredse nogle kendetegn på voksnes kognition⁷.

Brookfield mener at voksne har nogle tilgange - han kalder dem kapaciteter, vi kunne også kalde dem evner – som især er typiske for den voksne elev. Og disse kapaciteter eller evner er ikke et spejlbillede af, om det nu er en konkret tænkning eller en abstrakt tænkning. Brookfield tilføjer ganske enkelt helt nye dimensioner til den voksnes kognitive læring.

Han skelner mellem fire læringsmuligheder, som efter hans mening først udvikles i voksenalderen:

- evnen til at tænke dialektisk (se og vurdere en sag fra flere sider)
- evnen til at betjene sig af praktisk logik
- evnen til at erkende det man ved, og hvorfor man ved det (kaldes også metaerkendelse eller refleksion om egen erkendelse)
- evnen til kritisk refleksion (kan det nu også bruges til noget?)

Læringskapacitet og alder

Det er en almindelig antagelse at børn lærer nemmere og hurtigere end voksne.

Men denne 'almindelige antagelse' er ikke rigtig. Læringspotentialer hos både børn og voksne er stort.

Men forskellen er at barnet suger til sig uensureret og ikke-styret. For den voksne er læringen bestemt af hvem der styrer og fastlægger læringen.

Det er med andre ord 'viljen' eller styringen der er afgørende for voksnes læring. Den voksne har jo også en fordel i hele sin livserfaring. Så hvis læringen går trægt, er det ikke læringspotentialer, der er noget i vejen med, men snarere motivationen og interessen for det der skal arbejdes med. Omvendt hvis den voksne selv har valgt og brænder for den pågældende læring er hans kapacitet næsten uendelig.

Der indtræder dog på et vist tidspunkt en "livsvending". Et udtryk som den danske forfatter Fjord Jensen bruger i forbindelse med at den ældre på et tidspunkt i sit liv siger til sig selv, at det gider jeg ikke lære, jeg har for kort tid igen.

Vi ser det med brugen af IT og internet. Samfundet forventer at du kan bruge internettet til selvangivelse af skat, til bankforretninger, på biblioteket og de fleste offentlige institutioner osv. Her har mange gamle valgt at sige fra. Men det er faktisk mere et viljesspørgsmål end et kapacitetsspørgsmål.

⁷ Voksnes måde at erkende på.

Kapitel 9 Forskellige voksne lærer forskelligt

I kapitel 8 så vi på nogle generelle forhold om voksnes læring. I dette kapitel skal vi se læring i forhold til forskellige grupper af voksne. Der er fire typer af forskelle, som er bemærkelsesværdige:

- forskelle med hensyn til placering i forhold til arbejdsmarkedet
- generationsforskelle
- kønsforskelle
- forskelle i etnicitet

Arbejdsperspektivet som udgangspunkt

Selv om begrebet livslang læring allerede blev lanceret af UNESCO i 1960 er mange voksne fremmede over for begrebet. Hele voksenuddannelsen og efteruddannelsen er eskaleret i 1990'erne. Men generelt forholder det sig sådan at jo lavere uddannelse, des mindre interesse i efteruddannelse. Denne gruppe går på efteruddannelse for at bevare et job, eller – hvis arbejdsløs – for at få et job.

Dem der er i job går målrettet til efteruddannelsen, mens de arbejdsløse er mere søgende, da de jo ikke kender deres fremtidige job.

Faktaboks

Mere end 20.000 medarbejdere i den grønlandske arbejdsstyrke vil i de kommende år være på vej ud af arbejdsmarkedet. Behovet for ufaglært arbejdskraft falder dramatisk.

Lønarbejderidentiteten i den ældste generation.

Illeris berammer den ældste generation fra 45/50 år og opefter. Denne generations forhold til uddannelse er domineret af den såkaldte lønarbejderbevidsthed. Kernen i lønarbejderbevidstheden er at lønarbejdet er en helt uomgængelig nødvendighed. Som lønarbejder indretter man sig efter reglerne på arbejdspladsen, som er bestemt af andre, men man hæver sin løn hver 14. dag og er selvbestemmende i fritiden.

Er man faglært har man lært noget, der kan bruges på jobbet. Er man ufaglært har man lært noget ved at være i jobbet. Denne gruppe har derfor en negativ opfattelse af efteruddannelse: er jeg ikke god nok?

I selve uddannelsesforløbet ønsker denne gruppe klare mål og regler. Det skal helst foregå på samme måde, som da man selv gik i skole. Læreren bliver dermed en magtperson – ligesom arbejdslederen er det – og man accepterer ham kun i undervisningstiden, og i den rolle, som man husker læreren. Lærer gør og siger, eleverne lytter og svarer. Hvis kursuslæreren forsøger sig med

Voksenlæring

noget andet, f.eks. mere deltagerstyrende undervisningsformer, er man på vagt og yder modstand.

Denne generation er entydigt arbejdsorienteret (altså ikke bredere dannelsesorienteret).

De kommer, når de skal og gør som der bliver sagt, gerne uden at stille spørgsmål eller personligt at lade sig involvere.

Læreren er den der kan og ved alt.

Generationen har også vist kønsforskelle. Mændene er generelt mere stive og regelbundne.

Mændene gør hvad man skal og bestemt heller ikke mere.

Kvinderne er generelt mere indordnende og accepterende, ligefrem taknemmelige. Kvinder vil have det bedste ud af efteruddannelsen.

Også i forholdet til de 'bløde' personlige kvalifikationer er kvinderne mere accepterende end mændene.

Den løse lønarbejderidentitet i mellemgenerationen

Mellemgenerationen ligger fra 25/30 år til 45/50 år. Den har også en lønarbejderidentitet, men den er løsere end den ældre generation. Bild m.fl. har beskrevet udviklingen i Danmark i 1990'erne således: fra en klassiske materialistisk og kollektivistisk værdiopfattelse til en mere immateriel og individualistisk orientering.⁸

Gruppen er mere modtagelig over for uddannelse. Det er ikke personligt eller socialt nedværdigende, at man skal på efteruddannelse. Men det er heller ikke selvfølgeligt, og som regel ikke noget man ønsker. Man har stadig opfattelsen af at uddannelse hører barndom og ungdom til.

Også i mellemgenerationen kan ses kønsforskelle.

Mændene er individualistisk og præstationsorienterede, hvor kvinderne er mere fællesskabs- og samarbejdsorienterede.

I forhold til de bløde og personlige kvalifikationer er holdningen i mellemgenerationen at uddannelse primært drejer sig om 'hårde' kvalifikationer.

Regression er også tydelig i mellemgenerationen, når den sidder på skolebænken.

Faktaboks

Det er i Grønland ikke dokumenteret på efteruddannelseskurser at kvinder klarer sig bedre end mænd.

Så vi har kun de udenlandske resultater at støtte os til.

⁸ hvilket klart hænger sammen med skiftet fra industrisamfund til videns- og servicesamfund.

Voksenlæring

De nye unge

Gruppen fra 25/30 og nedefter.

Alle gruppeinddelingerne skal tages med et gran salt, da der naturligvis er glidende overgange og mange undtagelser.

Generelt for den unge generation er præget af 'den kulturelle frisættelse', 'senmoderniteten', 'postmoderniteten' og hvad de nu ellers kaldes. Kulturelt set er der tale om en opløsning af traditionelle strukturer, normer og holdninger.

Uddannelse drejer sig ikke kun om kvalificering, men om identitetsudvikling. Man er heller ikke så målrettet orienteret mod arbejdslivet. At være på offentlig forsørgelse eller klare sig med midlertidige deltidsjobs er helt ok. Og man forholder sig afprøvende og forbrugerorienteret til forskellige uddannelses tilbud. Og man er indstillet på livslang læring, men relaterer alt hvad uddannelsen tilbyder til egne personlige behov.

Mange lærere opfatter denne gruppe som selvoptagne og krævende. De vil have individuel opmærksomhed, og læreren skal forholde sig til dem som personer, ikke bare som elever eller kursister. De tager ansvar for egen læring på den måde, at de kun vil lære det, som de selv synes de kan bruge til noget.

Etnicitet

Beskrivelserne i de foregående kapitler handler om dansk kulturbaggrund. De mange indvandrere med en anden baggrund kan meget vel have andre læringsstile. Men denne gruppe er ikke medtaget i dette voksen-didaktiske projekt.

De uensartede deltagerforudsætninger

Som helhed er det vigtigt at fastholde at der er store forskelle voksegrupperne imellem. For de to ældste grupper er to forhold karakteristiske:

1. uddannelse sættes i relation til arbejdslivet, og at den drejer sig om faglige anvendelige kvalifikationer
2. uddannelse er principielt noget der hører barndom og ungdom til, og det er ikke 'passende' at skulle på skolebænken igen.

Desuden er der nogle forskelle på ældste generation og mellemgenerationen i fleksibilitet og åbenhed over for uddannelse.

For yngste generation er der tale om, at det faglige og det personlige er nært integreret. På en måde nærmer denne gruppe sig 'karriere-mennesket' som ses hos ældre og oftest højere uddannet. Forskellen er dog, at karrieremennesket er målrettet, og de unge er søgende.

Forskellene i disse voksegrupper er så stor, at de stiller krav til uddannelses tilbuddet om alsidighed og uensartet hed. Men det stiller også krav til lærerne.